आद्यक्षणसंबन्धः स च स्वरूपसंबन्धविशेषः न तु संयोगमात्रः गुणक्रिययोस्तदसम्भवात् तयोश्च उत्पत्तिव्यवहारस्य सर्व्वसिद्धत्वात्। प्रकृते स्वरूपसंबन्धविशेषश्च अनुयोगिस्वरूपएव एवञ्च उत्पत्तिः पटरूप एव नार्थान्तरमिति पटस्य उत्पत्तेः प्राक् असत्त्वात् तत्र कारणव्यापारापेक्षा भविष्यतीति शङ्कते अथोत्पत्तिरित्यादि। दूषयति तथापीति। पटादिशब्देन पटत्वविशिष्टस्येव उत्पत्तिमतोऽभ्युक्तत्वात् उत्पद्यते इति न प्रयोक्तव्यम् तद्वाच्यार्थस्योक्तत्वात् तदुक्तौ च पौनरुक्त्यात् घटो घट इतिवत् न तत्र शाब्दबोध इति भावः। पटादिशब्दस्य उत्पत्त्यर्थकत्वे दूषणान्तरमप्याह विनश्यतीत्यादि न वाच्यं प्रयोक्तुं न शक्यम् अयोग्यत्वादिति शेषः। पटशब्देन पटत्वविशिष्टस्येव उत्पत्तिमतोऽप्यभिधानात् उत्पत्तिमति चैकदा विनाशप्रतियोगित्वासम्भवेनायोग्यत्वादित्यर्थः। अयोग्यत्वे हेतुमाह उत्पत्त्यादीति एकत्र एकस्मिन् धर्म्मिणि युगपदेकदा विरोधात् सहानवस्थानात्। कालान्तरे भवितुमर्हतीति द्योतनाय युगपदिति। विनश्यतीति वर्त्तमानताप्रतीतेर्न विभिन्नकालता तयोरिति भावः। एवमुत्पत्तेः पटस्वरूपत्वाभावासम्भवसत्त्वा अन्यरूपतास्वीकारेऽपि उत्पत्तेरुत्पत्त्यसम्भव एवेत्याह तत्रादियं पटोत्पत्तिरित्यादि। स्वकारणसमवायः स्वस्य कारणेषु तन्तुषु समवायः तत्संबन्धविशेषरूपा पटोत्पत्तिः। समवायस्य च सर्व्वदा विद्यमानत्वात् न तस्या उत्पत्तिः। समवायस्य नित्यत्वात् पटस्य कादाचित्कोत्पत्तिः कथं स्यादित्यतः पक्षान्तरमाह स्वसत्तासमवाय इति। स्वसत्तया स्वकारणे विद्यमानतया यः कारणे समवायस्तथा च स्वसत्ताकालिकत्वविशिष्टसमवायस्य पूर्व्वमसत्त्वान्न न कादाचित्कत्वव्याघात इति भावः। उभयथापि उत्पत्तेरुभयरूपमध्येऽन्यतररूपत्वेऽपीत्यर्थः न उत्पद्यते उत्पत्तिरिति शेषः। सिद्धस्वरूपत्वेऽपि सर्व्वजनानुभवसिद्धायाः कारणव्यापारापेक्षाया अनौचित्यस्य उभयमतेऽपि तुल्यत्वात् प्रतिबन्दिसमवधानमिति भावः। उत्पत्तेः कार्य्यस्य रूपेण सम्बन्धरूपतां शङ्कते न चेति। पटरूपस्य तन्तुरूपजन्यत्वात् तेन सह कारणानां संबन्धएव कार्य्यस्य उत्पत्तिस्तथा च तस्य जन्यत्वात् कारणव्यापारापेक्षेति न समानं दूषणमिति भावः। दूषयति रूपस्येति। रूपस्य भवन्मते गुणत्वेन क्रियारूपत्वाभावात् उत्पत्तेश्च क्रियारूपतायाः सर्व्वैरिष्यमाणत्वात् कारणानां च क्रियाजनकत्वेनैव कारकत्वाभ्युपगमात्। तन्तुभ्यः पटउत्पद्यते इत्यादिषु च तन्त्वादीनामुत्पत्तिकारकत्वप्रतीतेश्च नोत्पत्तेः पटरूपसंबन्धरूपतेति" भावः।

अवयाज् पु० अव+यज—क्विप्। अपकृष्टयाजके संबुद्धौ अवयाः।

अवयाट् त्रि० अव+या—क्विप्। पृथक् कर्त्तरि। "अदितिर्भवास्यवयाता हरस्य दैव्यस्य" ऋ० ८,४८,२। "अवयाता पृथक्कर्त्ता" भा०।

अवयान न० अव+या—ल्युट्। अपगतौ "इयं धीर्भूया अवयानमेषाम्" ऋ० १,१८५,८, "एषां पापानामवयानमपगमम्" भा०।

अवयुन त्रि० वयुनं प्रज्ञा निरु० न०ब०। प्रज्ञाशून्ये। "स इत्तमोऽवयुनम्" ऋ० ३,२१,३।

अवर पूजयां कण्ड्वा० प० सक० सेट्। अवर्य्यति पूजतयीत्यर्थः।

अवर त्रि० वृ—बा० अप् न०त०। १चरमे, २अधमे, ३कार्य्ये च। ४पश्चाद्वर्त्तिनि ५देशे ६काले पु० ७दिशि स्त्री ८तद्वर्त्तिनि त्रि०। हस्तिजङ्घायाः ९पश्चाद्देशे न०। "दूरेण ह्यवरं कर्म्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय" गी० अस्य व्यवस्थावाचित्वे सर्व्वनामकार्य्यम् ङसिङेश्च वा। "अङ्गधानः परां विद्यामाददीतावरादपि" मनुः अवरस्मादिति च। व्यवस्था च देशकृता कालकृता बुद्धिकल्पिता च तत्र देशकृता यदवरं कौशाम्ब्याः। कालकृता यदवरमाग्रहायण्याः। बुद्धिकल्पिता अवरादपीतिमानवे। मासेनावरः मासावरः इत्यादौ समासे विग्रहवाक्ये च न सर्व्वनामकार्य्यं मासावराय इत्यादि च। "इषुमात्रावरंस्थण्डिलमुपलिप्य" श० सू०। ५त०। अत्यन्तश्रेष्ठे त्रि०।

अवरज पु० अवरस्मिन् काले जायते जन—ड। १कनिष्ठसोदरे भ्रातरि, २शूद्रे च। मनुष्येषु प्रथमोत्पत्तौ तस्य जघन्यजत्वात् तथात्वम् ३कनिष्ठसोदरभगिन्यां, ४शूद्रायाञ्च स्त्री टाप्। "अस्य चावरजं विद्धि भ्रातरं भां तु लक्ष्मणम्" रामा० "यदि स्त्री यद्यवरजः श्रेयः किञ्चित् समाचरेत्" मनुः "विदर्भराजावरजा तथैवम्"। "रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा" इति च रघुः ५पश्चाज्जातमात्रे त्रि०। "आत्मभूरवरजाखिलप्रजः स्वर्पतेरवरजत्वमाययौ" माघः।

अवरत त्रि० अव+रम—क्त। विश्रान्ते अनवरतं सततम्।

अवरतस् अव्य० अवर+तसिल्। अवरः अवरस्मिन् अवरस्मादित्यर्थे। अवरतः रमणीयम् आगतः, वसति वा।

अवरति स्त्री अव+रम—क्तिन्। १विरामे, २निवृत्तौ च।

अवरवर्ण पु० कर्म्म०। शूद्रे।